

Minns du:

Att handla

Användar-handledning

En del av
Landstinget Sörmland

En del av
landstinget Sörmland

Box 314
611 26 Nyköping
Tel 0155-24 57 00
Fax 0155-28 55 42

Bokning 0155-24 57 02
E-post info.museet@dll.se

www.sorlandsmuseum.se

Från mitten av 1800-talet blev det tillåtet att driva handelsbodan i Sverige. De första handlarna var ofta bönder som öppnade mindre handelsbodan med ett begränsat sortiment. I bodarna hade man manuell expediering av varor över disk. Handelsboden fungerade även som en mötesplats, här träffades man och bytte nyheter med varandra. Många minns hur man som barn fick springa iväg till handelsboden för att uträtta ärenden. Hade man tur kanske man fick en karamell för besväret.

De första självbetjäningsbutikerna började dyka upp vid mitten av 1940-talet. Och när man under 50-60-talen byggde nya stadsdelar runt om i landet, var det självklart att det skulle finnas en dagligvarubutik i varje nytt område. I dessa butiker lanserades flera nya produkter så som djupfrysade fiskpinnar, köttsocker på burk, potatismospulver mm. Detta var produkter som skulle underlätta hushållsarbetet för kvinnorna. Snabbköpen blev snabbt populära bland konsumenterna. Man kunde i lugn och ro gå omkring bland hyllorna och själv fylla sin kundkorg med nya spännande varor. Fortfarande var det en hel del som sköttes manuellt. Expediter malde kött till färs, mätte upp mjölk i flaskor och malde kaffe mm.

Idag handlar många i stora köpcentrum som ligger en bit ifrån centrum. Sortimentet har utökats ytterligare. Produkter från olika världsdelar finns i hyllorna och utbudet av färdiglagade produkter är stort. Samtidigt börjar det dyka upp allt fler lokala matproducenter. Bönder öppnar återigen butiker där de saluför egna närproducerade produkter.

I utställningen finns exempel på produkter från både lanthandel och snabbköp. Passa på och fyll varukorgen med olika förpackningar. Öppna gamla kryddburar och känn doften av kryddorna. Titta på bilder, reklamaffischer och minns gamla reklamkampanjer från förr.

Torghandel

Sigvard född 1919

Då jag var i 12-årsåldern hade min far börjat odla grönsaker som han saluförde på torget i Gnesta under lördagarna. Det var i första hand potatis. Genom att förgro den i ladugården och sätta den så tidigt som möjligt kunde han en del år ha tidigpotatis färdig till midsommar. Då var det rätt bra pris på den varan. I den soliga sandbacken blev även morötter tidigt färdiga. Vi knippade samman fem, sex stycken och band ett snöre om blasten. Ibland kom det även fisk med till försäljning.

Man fick vara tidigt vaken dessa lördagsmorgnar. Klockan fyra var båten lastad och den milslånga roddturen började. Jag var med många gånger och rodde. Det var drygt över den stora Klövstafjärden, sedan genom ån och slutligen över Frösjön. Pappa bar potatissäckarna och jag bar morötterna upp till torget. Potatisen såldes per kappe, ca fem liter, men även per fjärding. Det gick fyra kappar på en fjärding. En gång kom landsfiskal Berglund och fjärdingsman Eld och kontrollerade dessa måttenheter, om de var krönta. Det var många som drev torghandel och mått och vikter kunde det vara lite si och så med ibland.

Efter diverse inköp hade man sedan den långa rodden hem. Jag tyckte att det alltid blåste motvind då, kanske var man mer trött vid hemfärden. Någon gång fick vi lift med en motorbåt hem. Det var flera båtägare som varje lördag for till Gnesta på handelsturer.

En av de kalla krigsvintrarna bodde jag hos min mormor Anna Lindh i Marieberg. Hon var ensam och behövde en del hjälp, främst med vedhuggning. Det var en svår vinter. Termometern visade 25-30 grader varje morgon. På kvällarna byggde jag en stråltrådskatse, en mörtstuga, som jag hade lärt mig av farbror Magnusson. Det tog en väldig tid att hugga hål på den nästan metertjocka isen då jag skulle lägga ut kasten vid Lövholmen. Sedan satte jag ut ståndkrok och fick bra med gäddor. Mormor anrättade en del och mamma fick också. De flesta frös jag ned, det var inte svårt denna kalla vinter. På lördagarna cyklade jag till Gnesta och sålde gäddorna på torget. Det var inte svårt i dessa matbristens tider. Tanterna nästan slogs om de stelfrusna gäddorna. Det var bara att går runt med betsmant och ta betalt. Det här höll jag på med till långt fram på vårkanten.

Bertil född 1920

Torghandeln var livlig såväl på Stora torget som på det närliggande Smörtorget. På residenssidan av torget var det trädgårdsmästarna med flera som sålde sina alster. I deras immiga glasburar eller lådor lyste stearinljusen bland hyacinter och tulpaner för att hålla frosten borta. Över de röda juläpplena, potatisen och andra rotfrukter låg gamla säckar eller avlagda täcken som skydd.

På rådhusidan stod de oftast gulbrunådrade charkuterivagnarna uppställda och bjöd ut sina varor ej att förglömma det mycket vanliga utbudet av hästkött och –korv. Korgmakaren hade också stånd på den här sidan av torget där han sålde sina så kallade blindarbeten som var äkta hantverksprodukter, exempelvis korgar och borstar av många slag.

Bakom rådhuset på Smörtorget var kommersen av ett annat slag. Där stod bönderna, mest småbönder och torpare som sålde ägg och smör samt diverse andra produkter. Så hade fiskhandlarna sina stånd av vilka man mest kommer ihåg fiskhandlaren Öhman – den glade, snabbe och positive med den rappa tungan. Som ett säsongsutbud sålde man naturligtvis mattlumner och tallris med röda julrosor tillverkade av kräppapper och ibland små julgranar mest avsedda att ha på ett bord eller liknande. Den stora julgransförsäljningen – åtminstone på väster – försiggick på Fruängen.

Det här kan ni diskutera kring...

Vilka dagar var det torgdagar?

Brukade ni sälja varor på torget? Vad sålde ni?

Brukade ni handla på torget? Vad köpte ni där?

Vilka varor fanns till försäljning?

Hur ser torghandeln ut idag? Är det någon skillnad jämfört med när ni var unga?

Handelsboden

Wivi född 1923

Det fanns en handelsbod i Stjärnholm där det luktade sill och såpa. På disken stod ett skåp med glasdörrar. Där innanför låg falukorv, hackkorv och fläsk. Det var före kyldiskarnas tid. Mandelkubbarna kostade 2 öre styck och var himmelskt goda. Så fanns där halvöres kola och tuggummikulor för 1 öre styck. Tänk så mycket en femöring räckte till. Det här var i början av 30-talet.

Aina född 1926

Under vintern 1942-45 hade jag plats vid Lanthandeln 3 kilometer hemifrån. På kvällarna klistrade jag kuponger. Alla livsmedel var ju ransonerade under krigsåren och handlarna skulle redovisa alla sina kuponger. Under januari räknade jag även kassakvitton som lämnats in för kassaåterbäring. Folk höll noga reda på sina kvitton under ett helt år. Jag kommer ihåg att min mamma alltid köpte något extra för återbäringen.

Det här kan ni diskutera kring...

Kommer ni ihåg hur det såg ut i er handelsbod? Vad fanns det för varor där?

Hur många var det som arbetade där?

Kommer ni ihåg ransoneringskupongerna? Vilka varor var det som var ransonerade?

Brukade ni gå dit och handla godis? Hur mycket fick ni handla för? Kommer ni ihåg hur mycket en kola kostade?

Brukade ni samla kvitton för att få kassaåterbäring?

Specialbutiker

Bengt född 1919

I kåken mot gatan fanns en mjölkbutik. Stan vimlade av mjölkbutiker. Just den här betjänades av en låghalt, blid "tant" och det var här jag hämtade familjens dagliga konsumtion av mjölk. Tanten tog denna dag gott om tid på sig inne i det inre rummet. Därför jag snodde en kubbe för henne – en kubbe, som låg så förföriskt på ett glasfat på disken. Jag delade kubben med Karl-Ivar och halverade på så sätt min skuld.

Mina möjligheter till fler billiga kubbar eliminerades, då vi övergick till systemet att köpa mjölk i bleckflaska från Rosenkälla gård på Öster, den gård som har gett sitt namn åt hela det nuvarande området. En hästskjuts från Rosenkälla kom varje morgon med tre liter färsk mjölk i flaska, som ställdes utanför, varvid en tomflaska samtidigt hämtades.

Inga-Britt född 1928

Moster Linnea hade mjölkaffär i Sigtuna som var öppen några timmar på dagen. En del kunder ställde sina mjölkflaskor utanför dörren, flaskorna fylldes på under dagen och hämtades sen av kunderna på kvällen. En dag tog mjölken slut. Då var det bra att hennes syster Maj-Britt hade lantbruk och betande kossor på andra sidan taggråden. Det var bara att krypa under tråden och mjölka några liter. Tänk så fet och fin mjölk de kunderna fick den dagen, utan att veta varför.

Gun född 1932

På landet fanns en lanthandel där man kunde handla allt. En kund handlade matvaror, en annan handlade spik osv. Det fanns även ett mejeri där man kunde handla mjölk, ost och smör mm. Man tog med sig en mjölkhink, expediten mötte upp med en, två eller tre liter beroende på vad kunden önskade. Även grädde kunde man köpa så, men det fanns också glasflaskor med mjölk eller grädde.

Affären och mejeriet var ju också en mötesplats där man träffades och pratade en stund. Det fanns också mjölkpallar vid vägen där man kunde ställa ut mjölkkrukan på kvällen. Sedan var det bara att hämta den fyllda krukans morgonen därpå. Den mjölken kom direkt från bondgårdarna och var inte pastöriserad. Om man hällde upp den i en bunke och lät den stå ett tag, kunde man skumma den. Grädden flöt

upp, man tog en stor sked och öste bort grädden. Den här mjölken och även grädden var mycket fetare än den man köpte på mejeriet. När denna mjölk fick surna, blev det en mycket god filbunke.

Efter skola, skolkök, konfirmation och aftonskola fick jag jobb hos en familj som barnflicka. Jag fick även hjälpa till i hushållet och i familjens speceriaffär. Där fick jag plocka upp varor, mala kaffe på en stor kaffekvarn, väga upp såpa som då köptes i lös vikt. Jag fick även koka krabbor och humrar. Först kokade man upp vattnet i en stor kastrull, sen tog man de levande krabborna och humrarna och sänkte ner de i det kokande vattnet. Stackars djur! Jag fick också hjälpa till och luta fisk till jul. Fisken såldes sedan i affären. Jag fick även röka ål och flå dem. Först spikade man upp ålen på en lyktstolpe eller annan stolpe, sen skar med en kniv runt huvudet och drog av skinnet. Ibland fick jag också köra ut varor på en paketscykel till kunder som ville få sina varor hemkörda, då fick man en extra slant i dricks.

Lars född 1921

En dag frågade Gösta Andersson mig om jag var intresserad av att börja arbeta hos honom. Han skulle öppna en livsmedelsaffär i en ombyggd lägenhet på Bondegatan 4. Jag skulle få 10:- i veckan och någon form av mat mitt på dagen. Jag accepterade erbjudandet och började där i april 1937. Kontakten med många glada och trevliga människor var rolig. Jag skulle även diska och hålla rent. Sen skulle jag även hämta varor. Det var väldigt jobbigt att hämta stora lådor från busstationen. Lådorna innehöll bla vitkål och grönsaker, rökta korvar mm. Kött och fläsk köptes från Norra Södermanlands slakteri, som då var nybyggt bortom CEA-verken. Där brukade jag också hämta blod till blodpudding.

Jag fick lära mig en hel del om matlagning och korvtillverkning. För att ta reda på det som blev över i affären, började vi koka pölsa. Vi kokade även sylta och ärtsoppa. Till att börja med så fick jag mala allt som skulle malas på en liten handkvarn som man använde i hushållet. Ibland fick jag ta kött och åka ner till stan för att få det malet i någon annan affär. Detta blev ju jobbigt, så det dröjde inte länge förrän Gösta köpte en riktig el-köttkvarn. Men före det, så hade jag hunnit med att mala fingertoppen på vänster hand. Jag skulle peta ner en bit och tog då med höger hand, trots att jag från födseln är vänsterhänt.

Jag arbetade även som varubud (springpojke som det hette på den tiden). Rektorskan Malmroth hon kunde ringa klockan 10.15 och säga att hon skulle ha ½ kg pölsa eller blodpudding till klockan 10.30, för då kom rektorn hem och skulle ha frukost. Då var det bara att slänga sig på cykeln och ge sig iväg. Hon stod nådigt vid köksdörren och väntade med en 50-öring i handen, som varan kostade, aldrig 5 öre i dricks. Då hade jag bättre tur när jag kom med ärenden till Baasgården, husföreståndarinnan Ingrid Sundholm hade börjat ringa och beställa varor dit. Eftersom de inte ens hade kylskåp i det fina huset, så fick jag åka dit nästan varje dag med varor. Det kunde till exempel vara kokt saltkött av rullen, som skivats i tunna skivor på skivmaskin. Om man stänkte detta med lite lätt saltat vatten, så höll det sig lite saftigare, till barons frukost, med te och rostat bröd. Till middagsmat kunde det vara kalvfärs eller köttfärs malet av det fina oxinnanlåret, detta blandades ut med tjock grädde. Hon var duktig med matlagning "Tant i Baas". Var det rent kött, så var det fina skivor av oxinnanlår, endast det bästa var gott nog. Baron var ej kinkig av sig, men började bli gammal och ville ha lättsmält mat och gott på samma gång. Baas-Tanten var mycket pratglad så det tog alltid lång tid när man åkte dit med varor.

Den lilla affären gick mycket bra, det var ju fina varor och allt förvarades i kyldisken. När affären öppnade fanns det en textad stor skylt i fönstret, där det stod – här förvaras varorna alltid i en kyldisk. Detta var inte så vanligt på den här tiden. Jag fick så småningom sätta på mig kort vit rock med förkläde samt en vit båtmössa och hjälpa till vid disken och expediera.

Det här kan ni diskutera kring...

Kommer ni ihåg hur man mätte upp mjölken i flaskor i mjölkbutiken?

Brukade ni skumma mjölken?

Hur många olika sorters mjölk finns det i butikerna idag?

Vilka andra specialbutiker fanns? Vad finns det för specialbutiker idag?

Brukade ni ringa till butiken och beställa varor?

Brukade ni få era varor hemkörda av en springpojke/flicka?

Har ni arbetat som springpojke/flicka?

Snabbköpen

Inga-Britt född 1928

1942 började jag som springflicka i Flens äldsta affär, som hette Flodin&Eriksson, men kallades för Orresta-Boa. Det var ett tungt arbete. Jag var bara 14 år och liten till växten. Cykeln var tung och avsedd för en pojke. Mycket tungt fick jag köra på den. Bland annat var affären ombud för Jästbolaget. Flera hundra kilo jäst kördes med häst och vagn till affären från järnvägen varannan vecka. Sen fick jag köra dessa 20-kilos kartonger till olika bussar som gick till landsbygdens affärer. Folk bakade ju mycket hemma då.

Jag tjänade 10:- i veckan. När jag fick lönen på lördagen, tog jag i hand och neg för båda cheferna. Då sa de att det behövde jag inte göra, för jag hade ärligen gjort rätt för dem. Till julen fick jag så mycket dricks att jag kunde köpa mig ett par skor. Då var jag lycklig. Efter ett år anställdes en springpojke och då jag fick börja som expedit. Det var roligt! Jag trivdes med arbetet och med kunderna.

Under kriget fick inte privatpersoner köpa bensin till sina bilar. Då kom häst och vagn till heders igen. Jag minns när ägarna till ett stort gods i närheten kom. Hon med plym i hatten och han satt rak i ryggen med piskan redo. Då dög det inte med mig bakom disken, chefen själv kom ut från kontoret och expedierade. När mjölkbilen från landsbygden skulle leverera mjölken från bönderna till mejeriet, hade chauffören pengar och notor med sig i olika portmonnäer som lades på affärstrappen. När vi kom och började arbetet tog vi in dem och gjorde klart beställningarna. Vi slog in varorna i papper med ett rejält snöre om, kassar fanns inte, sen hämtades allt av mjölkbilen på hemvägen.

I mitten av 40-talet kom nya idéer, bland annat matdemonstrationer i butikerna. Jag tyckte det var stolligt att bjuda på Findus snabbkräm i affären, men kunderna smakade villigt, och Findus lever vidare.

Jag blev sen hemmafru i 25 år. Därefter började jag arbeta igen, i samma affär, men nu var det ett snabbköp. ICA-ORRESTA i nya lokaler. Vilken utveckling! Nu fanns det extrapriser och röda lappar som skulle sättas på varorna och tas bort. Nu var det långa köer i kassorna, istället för framför disken. Extrapriserna kom i början på 60-talet, flygbladen kom senare. Frysboxarna kom i början på 50-talet.

Bengt född 1924

Konsums speceri-charkuteri- och mjölkaffär i Östra Villastaden blev min arbetsplats. På den här tiden kunde man inte handla alla livsmedel i samma affär. Sortimenten var noga åtskilda. Speceri och chark var i samma hus men åtskilda av en vägg medan mjölkaffären låg i ett särskilt hus. Kunderna kunde alltså få stå i kö i tre affärer och då gällde det att ta dem i rätt ordning dvs. speceri-chark-mjolk så att det som stod sig sämst inhandlades sist och kom hem först.

Springpojksarbetet var ganska slitsamt då Östra Villastaden är byggd på en lång bergssluttning och affären låg längst ned vid Östra Viadukten. Det var uppförsbacke vart än jag skulle, ofta med cykel och fullastad släpkärra. Det fanns också flera storkunder utanför stan. En morgon var det 36 grader kallt då jag cyklade till arbetet. Det gick tungt, som en testcykel med flera kilos belastning ungefär. En sådan dag ringer förstås alla kunder istället för att gå till affären, även de som bor allra närmast, men det blev ju dricks och det kunde behövas, lönen var bara 45 kronor i månaden.

Så småningom avancerade jag till charkuterielev och fick då en ny chef och det var sannerligen inget nöje. De tråkigaste och tyngsta göromålen kom på min lott, gärna på övertid.

Att stå i affär och expediera kunder har jag aldrig trivts med. Allt för många hemmafruar passade på att vädra sitt dåliga humör i affären. De tycktes göra det till en sport att vara till så mycket besvär som möjligt. Vi hade en kund som var döv (trodde vi). Hur mycket vi än höjde rösten så hörde hon just ingenting. Vi skrev lappar men då frågade hon vad det stod på dem och då var det till att skrika igen för att förklara. Hon kom då det var mest folk i affären, på fredagskvällen eller på lördagen. En dag var dock måttet rågat. Det var midsommarafton och hon var sista kunden. Just när kunden var på väg ut genom dörren säger expediten i vänlig samtalston: God Jul. Tack det samma säger den "döva" damen och försvinner för alltid från affären.

Carin född 1924

Jag jobbade på Konsum lite grann på somrarna när jag gick i Flickskolan. Det var mitt första jobb. Då fick jag stå bakom disken. Det var mjölmätning på söndagar mellan klockan 08.00 – 11.00. Högmässan började klockan 11.00, då skulle det vara stängt. Det fanns ju inga kylskåp då, därför dessa öppettider. När jag arbetade på Konsum var det ransonering. Alla kuponger som lämnades in skulle klippas och klistras. Det var ju vi yngre som fick sitta och göra det.

På den här tiden hade vi inga kassaapparater, utan man fick räkna i huvudet. Man fick ta en vara som kunden hade handlat, t ex ett bitsockerpaket och räkna ner allt på sidan av paketet. Jag minns en söndagsmorgon då jag hade mjölmätningen. Vi hade varit ute och dansat. Vi hade varit ute på midsommaraftonen och det hade blivit sent, så jag var trött som bara den. Då kom det in en man i butiken. Han var jättetrevlig. Han sa att han skulle ha en råglimpa. Jag tittade på hyllan och sa att det fanns ingen kvar. "Nähä", sa han. "Idag ser du väl inte mindre än elefanter och de ska stå på tvären om du ska se dem". Då tittade jag lite närmare och såg att det faktiskt låg en limpa där.

Elsy född 1938

På sommarloven jobbade jag i Konsum i Tystberga. Jag var nog bara tolv år när jag började första gången. Jag jobbade i charkdisken. Det var inte så lätt för det fanns ju inte något färdigpackat. Det hängde stora köttstycken som man knappt orkade lyfta ner, men man fick ju hjälp förstås. Jag skulle skära upp till köttfärs och först såg jag inte skillnad på fläsk- och kalvkött. Det var svårt att se skillnad på fläskkotletter och kalvkotletter men sedan lärde man sig ju. Vi hade speciella diskar, glasdiskar där det rann vatten på insidan. Det var väl någon kylgrej utav något slag. En dag kom det in en spoling som skulle handla och han stod där vid disken. Plötsligt hoppade en råtta från hans kläder och ner på den där disken, men han tog råttan fort som sjutton och vred skallen av den framför köttdisken. En annan gång kom det in en kund och ville köpa en fil. Jag gick och hämtade filmjölk och då blev han arg och sa att han skulle ha en fil som han kunde fila med. Det var pinsamt.

Det här kan ni diskutera kring...

Kommer ni ihåg när snabbköpen kom? Hur såg de ut?

Hur såg charkdiskarna ut? Malde man köttfärs på beställning?

Minns ni de första frysdiskarna? Vad innehöll de för varor? Vad innehåller dagens frysdiskar?

Brukade det vara några matdemonstrationer i er butik? Vad demonstrerades? Vad demonstreras i butikerna idag?

Kommer ni ihåg de första flygbladen med extrapriser? Hur såg de ut? Hur ser de ut idag?

Kommer ni ihåg hur det var innan kassaapparaternas tid? Hur räknades varorna ihop? För hand eller med räknemaskin?

Vilka öppettider hade snabbköpen? Hade man öppet alla dagar? Hur har butikerna öppet idag?

Brukade ni köpa färdiglagad mat i butiken? Vilka färdiglagade produkter finns i dagens butiker?

Har ni arbetat i butik? Vad hade ni för arbetsuppgifter?